

Γιώργος Λιοδάκης

Σύνδεση των πανεπιστημίων με την παραγωγή

Ανθρώπινες ανάγκες και εργασιακά δικαιώματα*

Κατά τα τελευταία χρόνια έχουμε γίνει μάρτυρες πολύπλευρων προ-σπαθειών για τη στενότερη σύνδεση της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και της έρευνας με την παραγωγή (βλ. Πράσινη και Λευκή Βίβλος, προγράμματα έρευνας και συνεχιζόμενης επαγγελματικής κατάρτισης, κ.λπ.). Η ανάγκη μάλιστα μιας αμεσότερης σύνδεσης του εκπαιδευτικού συστήματος με την παραγωγή γίνεται ευρύτερα αποδεκτή (ακόμα και από το ΚΚΕ) ως μια αδήριτη επιταγή του αναγκαίου εκσυγχρονισμού, αποσιωπώντας το συγκεκριμένο καπιταλιστικό χαρακτήρα της παραγωγής και ως εκ τούτου τις συγκεκριμένες συνέπειες μιας τέτοιας σύνδεσης. Την ακραία εκδοχή αυτής της προσπάθειας αποτελεί μια σαφέστατη τάση άμεσης υπαγωγής του πανεπιστημίου και της επιστημονικής έρευνας στο κεφάλαιο (βλ. Μαυρουδέας 1996).

Από την άλλη μεριά, και κάτω από την πίεση τόσο των εγχώριων αναγκών του κεφαλαίου όσο και πολιτικών προσανατολισμών της ΕΕ και διεθνών οργανισμών όπως ο ΟΟΣΑ, έχουν τελευταία γίνει ορισμένες εξαγγελίες από την πολιτική ηγεσία της χώ-

ρας και έχουν αρχίσει να δρομολογούνται μεταρρυθμίσεις του εκπαιδευτικού συστήματος που συνοψίζονται κυρίως στο λεγόμενο εθνικό απολυτήριο και στην κατάργηση των εισαγωγικών εξετάσεων. Η εξαγγελιζόμενη πλέον «ελεύθερη πρόσβαση στα πανεπιστήμια» επενδύεται ιδεολογικά, εκτός των άλλων, και με την ανάγκη «αποσύνδεσης» της ανώτατης εκπαίδευσης από την επαγγελματική αποκατάσταση (την παραγωγή). Βρισκόμαστε, επομένως, αντιμέτωποι με δύο φαινομενικά αντικρουόμενες υποθέσεις εργασίας. «Σύνδεση» ή «αποσύνδεση» του πανεπιστημίου με την παραγωγή; Εδώ θα υποστηρίξουμε ότι οι δύο αυτές τάσεις δεν είναι ουσιαστικά αντικρουόμενες αλλά συμπληρωματικές στην προσπάθεια ακόμα μεγαλύτερης εκμετάλλευσης της εργασίας και βελτίωσης των όρων αξιοποίησης του κεφαλαίου. Η πρώτη τάση κυριαρχεί, ενώ η δεύτερη στοχεύει στην κατάργηση των κατοχυρωμένων επαγγελματικών δικαιωμάτων ορισμένων κατηγοριών εργαζομένων, στην αύξηση του ανταγωνισμού, και στην αυξημένη και ευέλικτη εκμετάλλευση (με μικρότερο κόστος) μιας ημι-καταρτισμέ-

Ο Γιώργος Λιοδάκης είναι αν/τής καθηγητής του Πολυτεχνείου Κρήτης.

* Το παρόν κείμενο αποτελεί εισήγηση στο Συνέδριο «Το Πανεπιστήμιο στην Κοινωνία που Αναδύεται», Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Χανιά 29-31 Αυγούστου, 1997.

νης επιστημονικά εργατικής δύναμης. Η ελαστικοποίηση της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (με τους ελεύθερους κύκλους σπουδών και τις ακαδημαϊκές πιστωτικές μονάδες) και η αποσύνδεση των πτυχίων από την επαγγελματική σταδιοδρομία θα συντελέσει σαφέστατα στην ακόμα μεγαλύτερη υπαγωγή της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στις ιδιωτικές επιχειρήσεις και στο κεφάλαιο γενικότερα (βλ. Χαριτάκης 1997, σελ. 185).

Για να κατανοηθούν όμως καλύτερα ο χαρακτήρας και οι προοπτικές των επιχειρούμενων εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων, είναι κατ' αρχάς αναγκαίο να κατανοήσουμε επαρκώς το χαρακτήρα, τους γενικότερους στόχους, και την κρίση που αντιμετωπίζει σήμερα το εκπαιδευτικό σύστημα και το πανεπιστήμιο ειδικότερα, σε μια καπιταλιστική χώρα όπως η Ελλάδα. Στον ώριμο καπιταλισμό, ο βασικός λειτουργικός στόχος της εκπαίδευσης και του πανεπιστημίου έγκειται στην αναπαραγωγή των κυρίαρχων παραγωγικών σχέσεων και ειδικότερα στην αύξηση της παραγωγικότητας και της υπεραξίας. Ο L. Althusser έδειξε με το έργο του ότι, το εκπαιδευτικό σύστημα αποτελεί έναν από τους βασικότερους ιδεολογικούς μηχανισμούς του κράτους, που συντελεί στην αναπαραγωγή της υποταγής των εργατών στην κυρίαρχη ιδεολογία, ενώ ο N. Πουλαντζάς έδειξε πως το σχολείο αποτελεί μηχανισμό διευρυμένης αναπαραγωγής των κοινωνικών τάξεων. Ο λειτουργικός ρόλος της εκπαίδευσης περιλαμβάνει επίσης την προσαρμογή της εργατικής δύναμης και την πειθάρχισή της στην οργάνωση και τη λογική της παραγωγής, στοιχείο αναγκαίο για τη διασφάλιση του «τεχνολογικού ελέγχου» από το κεφάλαιο, ιδιαίτερα στα πλαίσια του Τεϋλορισμού-Φορντισμού, αλλά και του σύγχρονου βιομηχανικού καπιταλισμού. Πέραν του «λειτουργικού» αυτού ρόλου της

εκπαίδευσης, συχνά επισημαίνεται ο εξίσου σημαντικός «πολιτιστικός» ρόλος της εκπαίδευσης, ο οποίος αφορά την πολιτισμική ενσωμάτωση και «υποκειμενική» πειθάρχηση μέσα στα πλαίσια του υπάρχοντος κοινωνικο-παραγωγικού συστήματος.

Το «κοινό σχολείο» είναι γενικά προσανατολισμένο όχι μόνο και ίσως όχι τόσο στην παροχή της απαραίτητης τεχνικής κατάρτισης και στη διασφάλιση του «τεχνολογικού ελέγχου», όσο στην εξασφάλιση της παραγωγικής πειθαρχίας. Κάτι αντίστοιχο, έστω σε μικρότερο βαθμό, μπορεί να υποστηριχτεί και για το πανεπιστήμιο. Αναφορικά με τις ανάγκες παραγωγής τεχνικών γνώσεων και εξειδίκευσης, είναι γνωστή η συζήτηση γύρω από την τάση απο-ειδίκευσης της εργασίας, σύμφωνα με τη γνωστή υπόθεση Braverman, ή την υποτιθέμενη αύξηση της εξειδίκευσης που συχνά, αλλά μάλλον παραπλανητικά, αποδίδεται στην ανάπτυξη της τεχνολογίας και στις ανταγωνιστικές συνέπειες της διεθνούς ολοκλήρωσης. Εκείνο όμως που θα πρέπει να τονιστεί είναι ότι, η ανισόμορη ανάπτυξη του καπιταλισμού και η διαφοροποίηση των μακρο-οικονομικών συνθηκών, των όρων και προτύπων συσσώρευσης του κεφαλαίου, των συσχετισμών της ταξικής πάλης, και της θεσμικής διάρθρωσης στις επιμέρους χώρες δεν οδηγούν, κατά κανόνα, στη διαμόρφωση ομοιόμορφων τάσεων και προτύπων από άποψη αναγκών εξειδίκευσης (βλ. Ashton and Green 1996, p. 81). Οι τάσεις αυτές και τα αντίστοιχα πρότυπα προκύπτουν μάλλον από τη συγκεκριμένη διαμόρφωση των παραπάνω παραγόντων σε κάθε συγκεκριμένη χώρα.

Στη σημερινή πάντως φάση της επαναστατικής ανάπτυξης και αξιοποίησης των σύγχρονων τεχνολογιών και των ευέλικτων συστημάτων παραγωγής και απασχόλησης,

επισημαίνεται εύστοχα η τάση αντικατάστασης της παραγωγικής πειθαρχίας από την αρχή της παραγωγικής αφοσίωσης, η οποία συνεπάγεται μια «εσωτερική σχέση πειθαρχησης» και δεν έρχεται σε αντίθεση αλλά αποτελεί μάλλον υπέρβαση της πρώτης (βλ. Πλειός 1996, Χαριτάκης 1997). Σε συνάρτηση με αυτό, αποκτά σήμερα, μέσα στις συνθήκες μιας παρατεταμένης κοινωνικο-οικονομικής κρίσης, μια αυξανόμενη σημασία ο «πολιτιστικός» ρόλος του εκπαιδευτικού συστήματος και του πανεπιστημίου. Η επιδίωξη αυτού του στόχου, σε συνάρτηση με τη διαταξική σύνθεση διδασκόντων και διδασκόμενων, αλλά και σε σχέση με τα αντικρουόμενα συμφέροντα των επιμέρους μερικών του κεφαλαίου, προσδίδει μια «σχετική αυτονομία» στην εκπαίδευση, τόσο απέναντι στο κράτος όσο και στην οικονομία. Εύλογα, επομένως, μπορούμε να θεωρήσουμε την τάση «αποδέσμευσης» από την παραγωγή και την επαγγελματική αποκατάσταση, στα πλαίσια των επιχειρούμενων εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων, ως μια ουσιαστική προέκταση της υφιστάμενης τάσης ενίσχυσης του «πολιτιστικού» ρόλου της παιδείας. Έχουμε, δηλαδή, σε ό,τι αφορά τους στόχους του πανεπιστημίου, μια κίνηση από την «κοινωνία της εργασίας» προς την «κοινωνία της κουλτούρας», χωρίς αυτό να αναιρεί τη βασική και αυξανόμενη σύνδεση του πανεπιστημίου με την παραγωγή. Εδώ βέβαια θα πρέπει να σημειωθεί ότι, η «κοινωνία της κουλτούρας» αποκτά ένα συγκεκριμένο και διαφορετικό περιεχόμενο σε σχέση με το αντίστοιχο ιδεολόγημα, το οποίο υπονοεί την οικονομική και χρονική δυνατότητα, και το ενδιαφέρον ενός μεγάλου φάσματος ανθρώπων για πραγματοποίηση πανεπιστημιακών σπουδών απλά και μόνο για μορφωτικούς λόγους.

Είναι ταυτόχρονα αναγκαίο να λάβου-

με υπόψη ότι, η σημερινή κρίση του εκπαιδευτικού συστήματος αντανακλάται στην περικοπή των κρατικών εκπαιδευτικών δαπανών, στη δραματική στρόφη του περιεχομένου της εκπαίδευσης προς τεχνολογικής και οικονομικής φύσης αντικείμενα, και στη σοβαρή αναντιστοιχία ανάμεσα στους στόχους και το περιεχόμενο της εκπαίδευσης από τη μια και τις ανάγκες που επιβάλλει η ανασυγκρότηση της παραγωγής και του κεφαλαίου από την άλλη. Αντανακλάται επίσης στην αυξανόμενη αναντιστοιχία ανάμεσα στους προσανατολισμούς της εκπαίδευσης και έρευνας και στις αυθεντικές κοινωνικές ανάγκες, αλλά και στη μειωμένη αποτελεσματικότητα του νομιμοποιητικού ρόλου και στην πτώση της αξιοπιστίας του εκπαιδευτικού συστήματος στα μάτια όλων των εμπλεκόμενων μερών.

Στην κρίση αυτή του εκπαιδευτικού συστήματος έρχεται σήμερα να απαντήσει η εξαγγελθείσα πολιτική εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων. Οι εξαγγελίες όμως αυτές αποκτούν ένα λαϊκίστικο χαρακτήρα και έναν περιορισμένο κοινωνικό ορίζοντα, καθώς εγκλωβίζονται στα θεσμικά πλαίσια της υπάρχουσας κοινωνικο-παραγωγικής οργάνωσης, περιορίζονται σε επιφανειακές αλλαγές στο χώρο της μέσης εκπαίδευσης, δεν υπάρχει η πολιτική διάθεση επένδυσης των αναγκαίων πόρων για διεύρυνση της εκπαιδευτικής υποδομής των πανεπιστημίων, και πολύ περισσότερο η βούληση αμφισβήτησης της δομής και του αστικού χαρακτήρα του πανεπιστημίου. Έτσι, δεν είναι δυνατόν να αναμένονται ουσιαστικά θετικά αποτελέσματα, σε ό,τι αφορά τουλάχιστον τις ανάγκες απασχόλησης και την ικανοποίηση των γενικότερων κοινωνικών αναγκών. Όπως επισημαίνεται από τους Ashton και Green (1996, p. 115), «οι αποσπασματικές μεταρρυθμίσεις που δεν θέτουν το ζήτημα των

ιστορικών περιορισμών, ή που άκριτα απαιτούν την εισαγωγή ξένων θεσμικών προτύπων, είναι απίθανο να αποδειχθούν αποτελεσματικές». Η «ελεύθερη πρόσβαση στα πανεπιστήμια» θα αποδειχτεί ανέφικτη και μη ρεαλιστική, καθώς είναι πολύ πιθανόν οι σχολές «μαζικής μορφωτικής εκτόνωσης» να απορροφήσουν ένα μεγαλύτερο αριθμό φοιτητών, οι οποίοι αργότερα ως πτυχιούχοι δεν θα έχουν κανένα ουσιαστικά επαγγελματικό εφόδιο, ενώ σε ό,τι αφορά τα ιδρύματα και τις σχολές «νευραλγικής σημασίας» για τη λειτουργία του αστικού καταμερισμού εργασίας θα συνεχίσει να εφαρμόζεται ένα αυστηρό φιλτράρισμα («αξιοκρατική επιλογή»), είτε μέσα στα ίδια τα πανεπιστήμια είτε συνακλόουθα από ορισμένους «κλειστούς επαγγελματικούς κύκλους» (Τεχνικό Επιμελητήριο, ιατρικοί και δικηγορικοί σύλλογοι, κ.λπ.). Με αυτό τον τρόπο, ένας μεγάλος αριθμός πτυχιούχων θα ρίχνεται σε μια μόνιμη επαγγελματική αβεβαιότητα και εργασιακή περιπλάνηση, βορά ως φτηνό, προλεταριοποιημένο επιστημονικό δυναμικό για εκμετάλλευση από το κεφάλαιο. Αυτό βέβαια θα λειτουργήσει εκτονωτικά στο χώρο της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, αφού το πτυχίο θα έχει αποσυνδεθεί από επαγγελματικά δικαιώματα και η αναζήτηση διεξόδων απασχόλησης θα έχει μετατεθεί, με ατομική ευθύνη του κάθε πτυχιούχου, σε χώρο και χρόνο πέραν του πανεπιστημιακού. Γενικά θα μπορούσαμε να πούμε ότι, οι επιχειρούμενες μεταρρυθμίσεις, όχι μόνο δεν στοχεύουν σε μια ουσιαστική γενική (ουμανιστική) παιδεία και ειδικότερα στην «παραγωγή» αξιών χρήσης για τους εκπαιδευόμενους, αλλά διαιωνίζουν και ενισχύουν τη χρησιμοθηρική τάση «παραγωγής» ανταλλακτικών αξιών. Ακόμα παραπέρα, όχι μόνο στερούνται τον ορίζοντα μιας λαϊκής μορφωτικής χειραφέτησης, αλλά

υπονομεύουν κατακτημένα εργασιακά δικαιώματα και τη θεμιτή ανάγκη της επαγγελματικής κατοχύρωσης και ασφάλειας. Και ενώ το θεμελιωδέστερο ίσως των ανθρώπινων δικαιωμάτων, το δικαίωμα στην εργασία, θα πρέπει να κατοχυρώνεται θεσμικά, με τις επιδιωκόμενες αλλαγές η πραγμάτωσή του εναποτίθεται πιθανολογικά στο μηχανισμό της «ελεύθερης» αγοράς, σε συνάρτηση με τον ισχύοντα ιεραρχικό καταμερισμό εργασίας. Η θεσμική όμως κατοχύρωση του δικαιώματος στην εργασία παραπέμπει σε ριζικές αλλαγές στην ίδια την κοινωνική και παραγωγική οργάνωση.

Θα πρέπει τέλος να γίνει κατανοητό ότι, σε αντίθεση με τις επιχειρούμενες εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις, αλλά και εναλλακτικές προτάσεις (όπως αυτή του ΚΚΕ) που διαμορφώνονται από μια μικροαστική προοπτική, μόνο μια ριζοσπαστική εκπαιδευτική πολιτική και μια ριζική αναμόρφωση του πανεπιστημίου μπορεί να δώσουν διέξοδο σε μια εργατική και χειραφετητική κατεύθυνση, και να συμβάλλουν ουσιαστικά στην ικανοποίηση τόσο των εργασιακών δικαιωμάτων όσο και των γενικότερων κοινωνικών αναγκών (βλ. επίσης Ταρπάγκος 1997, Παπακωνσταντίνου 1997). Μια τέτοια εκπαιδευτική πολιτική θα πρέπει αναγκαία να περιλαμβάνει τα ακόλουθα στοιχεία:

(α) Μια ανεμπόδιση και καθ' ολοκληρίαν ικανοποίηση του ιστορικού εργατικού και νεολαιίστικου αιτήματος της γενικευμένης πανεπιστημιακής εκπαίδευσης για το σύνολο του κόσμου της εργασίας και των νέων. Η κοινωνικοποίηση της γνώσης και η καθολική πολυτεχνική εκπαίδευση αποτελούν στρατηγική στόχευση του αριστερού λαϊκού κινήματος, αντίστοιχης σημασίας με το αίτημα για κοινωνικοποίηση της καπιταλιστικής ιδιοκτησίας στα μέσα παραγωγής.

(β) Τη ριζοσπαστική, εκ βάθρων ανα-

μόρφωση της ίδιας της δομής και του περιεχομένου του αστικού πανεπιστημίου, που θα στοχεύει στο ξεπέραςμα του ισχύοντος διαχωρισμού σχολών και γνωστικών αντικειμένων, στη διαμόρφωση ευρύτερων κοινωνικο-εκπαιδευτικών κύκλων (Βιομηχανίας, Υγείας, Κατασκευών, κ.λπ.), και σε μια αναγκαία «συγχώνευση» με την κοινωνική παραγωγή.

(γ) Το εκπαιδευτικό σύστημα και η ισότιμη γενική Πολυτεχνική εκπαίδευση για όλους, που θα συνδυάζει την παροχή γενικών-θεωρητικών γνώσεων και πρακτικών-χειρωνακτικών δεξιοτήτων, θα πρέπει να εξυπηρετούν, σε συνδυασμό με το γενικότερο κοινωνικό μετασχηματισμό στα πλαίσια μιας εργατικής μεταβατικής δημοκρατίας, όχι μόνο την υπέρβαση των ταξικών ανισοτήτων και των εκμεταλλευτικών σχέσεων, αλλά και την υπέρβαση του ίδιου του αστικού κοινωνικού καταμερισμού εργασίας και των διαχωρισμών ανάμεσα σε χειρωνακτική-πνευματική εργασία, διευθύνοντες-διευθυνομένους, πόλη-χωριό, κ.λπ.

(δ) Την ανάδειξη της παιδείας, όχι απλά σε «χρήσιμη» δραστηριότητα (με στόχο την

ανάπτυξη αξιών-χρήσης), αλλά σε δραστηριότητα καθοριστικής σημασίας για τις κοινωνικές εξελίξεις. Αυτό συνεπάγεται ότι, η παρεχόμενη μόρφωση δεν θα έχει αξία μόνο συσχετιζόμενη με επαγγελματικά εφόδια και κοινωνικές ανάγκες, αλλά θα έχει αξία καθαυτή, ως χειραφετητική διαδικασία απελευθέρωσης του ανθρώπου από κάθε είδους φουσκούς και κοινωνικούς καταναγκασμούς.

Αναφορές

- Ashton, D. and F. Green (1996) *Education, Training and the Global Economy*, Cheltenham, UK: Edward Elgar.
- Μαυρουδέας, Σ. (1996) «Πανεπιστήμιο και Καπιταλισμός» *ΟΥΤΟΠΙΑ*, No 18.
- Παπακωνσταντίνου, Π. (1997) «Τα όνειρα δεν βαθμολογούνται, μόνο εκδικούνται» *ΠΙΠΝ*, 29-6-97.
- Πλειός, Γ. (1996) «Η κρίση της εκπαίδευσης στον ώριμο καπιταλισμό» *Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*, Ε(19): 143-185.
- Ταρπάγκος, Α. (1997) «Σύνδεση ή αποσύνδεση εκπαίδευσης-παραγωγής;» *ΠΙΠΝ*, 19-3-97.
- Χαριτάκης, Κ. (1997) «Ανεργία και μετασχηματισμός του εργασιακού μοντέλου» *ΟΥΤΟΠΙΑ*, No 25.